
KRITIKAI SZEMLE

KÖNYVEK

AZ ERŐSZAKOLT FORMA GÁTJAI

Németh István: *Kertmozi*, Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1980

Németh István új kötete 88 írásának műfaji meghatározásakor a szerző segített, amikor a cím alá odaírta: *Esti jegyzetek*, s ezzel jó előre igyekezett tudatosítani az olvasóban, hogy a szövegekben ne is keressen mást, mint vázlatos feljegyzéseket. Ha tudjuk, hogy a kisprózai műfaj nem új, sőt egyre gyakrabban jelentkezik a világirodalomban és a magyar irodalomban egyaránt, ez a szerzői kitétel már-már feleslegesnek vagy akár *írói mentegetőzésnek* is tűnik. Az effajta írásmódor (a nyúl-farknyi szövegek egyaránt tömöríthetők a leírást vagy az elbeszélést, a bemutatást és a megjelenítést vagy akár a párbeszédes formát és a monológusokat) tulajdonképpen a prózaírás határainak a kitágítását célozza, így Németh Istvánnal is, ám, ha mondhatunk ilyet, nem kifejezetten az irodalmiság irányába.

A vázlatos feljegyzés, azaz ebben az esetben a sarkított tömörítés csak akkor lehet releváns kifejezési forma, ha a szerző a témában olyan csomósodási pontokat talál, amelyek a maguk módján kimerevítik a szöveget. Szerzőnk témái nagy részben olyanok (az elidegenedés, a nosztalgia stb.), melyekről ma már ugyanolyan nehéz és kockázatos jó novellát írni, mint a városi vasárnap délutánok unalmáról. Tematikai szempontból azonban Németh István az elidegenedés problematikájának keretein belül is képes újat és izgalmasat nyújtani, amikor felfedezi és felfedeztetni a *falusi elidegenülést*, és azt számtalan változatban, de egyetlen szempontból mutatja be. Az ember és a világ felett eliramló élet, az urbanizálódó környezet dermedt lehelete, az emberi kapcsolatok felbomlása és a természet pusztulása központi témája a kötetnek. Az egyetemes pusztulás, a roncsolódás mint téma magával hozhatja azt a roncsolt, töredékes kifejezést is, amivel a könyv lapjain találkozhatunk, ám úgy érezzük, mindennek nem valami irodalomelméleti spekuláció az indítéka, hanem az írói magatartás, a belső mértéklet.

A kötet írásainak meghatározásakor és értékelésekor elsődleges szempontnak kell tekintenünk az író viszonyát a valósághoz, hiszen ez ha-

tárhozza meg a műhöz való viszonyát is, azaz figyelembe kell vennünk azt a végletes szubjektivitást, azt az érzelmi kötődést, ami Németh Istvánt a témájához fűzi. A továbbiakban látni fogjuk, hogy a szerző nem sokat ad az epikus bőségre, a szépírói elemeket igen mértéktartóan — helyell-közzel — alkalmazza, inkább a tények dokumentálására szorítkozik. Ezzel az írói fogással lépést tesz a tényirodalom, a non fiction irodalom felé, ami többé-kevésbé indokolt, hiszen a bemutatott világ kitalációk nélkül is bő forrásanyaggal szolgál. Amit azonban kerülendőnek ítélnénk ebben a megoldásban, az az író szentenciázó kedve. A szentenciázó véleménynyilvánítás, az elfogult magatartás, amiben az örök emberi, a humánus igénye kifejezésre jut, a szövegek kárára van, elannyira, hogy majdnem teljes egészében kiszorítja a metaforikus előadást (noha a szerző ebben a modorban is néhány kiforrott példával szolgál). Végkövetkeztetésképpen hát megállapíthatjuk, hogy a szerző szóban forgó kötete nem annyira írói, mint morális, etikai tett, hiszen a múlt nosztalgikus idézése a jelenkor erkölcsi elutasításával szemben a *Kertmozi* alapvető mondanivalója.

A lírai reflexiók, a szubjektív leírások tehát jórészt nosztalgiából fakadnak, s így nem is kérhetünk többet számon tőlük, mint az atmoszférikus erőt, mint hatástényezőt. S rögtön le kell szögeznünk, hogy ezeknek az írásoknak van is valamiféle atmoszférájuk, mondjuk olyan, mint egy jó riportkönyvnek. A szerző újságírói gyakorlatát kamatoztatva kitűnő portrékat rajzol, csupán a legszükségesebb vonások meghúzásával. Ezek a portrék és leírások otthonos mozgást feltételeznek a vajdasági tájban és életben.

A megjelenítés ereje még hangsúlyozottabb a leírásokban. Németh István ugyanis a részletek ábrázolására törekedett, noha csak bekezdéseknyi erővel, mindvégig követve a kiválasztás és tömörítés elvét, megtalálván azt az egyensúlyt, amely a kifejezést pontossá és funkcionálissá teszi.

A szövegek második körének alapmotívuma az önvizsgálat valamint a gyermekkor visszaidézése s az egy-egy látvány keltette reflexiók rögzítése. Ez utóbbi írások formaművészete kifejezettebb, bennük nagyobb hangsúlyt kapott a nyelvi kifejezés s az esztétikum. A kötet írásainak nagyobb részét éppen amiatt tarthatjuk elnagyoltnak, mert a szerző az esztétikumot csupán járulékos elemként kezeli, noha irodalomtudatunk mindmáig alkotóelemnek tekinti. Az esztétikumot a szóban forgó írásokban a már említett tézis veszi át, pontosabban a szerző viszonyulásának tételszerű kimondása az általa megrajzolt világhoz, pl.: „Városi környezetünkől hiányzik a meghittség. (...) De fák nincsenek. A fákat befalazzák.” Önkéntelenül is mesterkéltnek érezzük az efféle megoldásokat, s úgy tűnik, a szerző a jegyzetformával olyan feladatot állított maga elé, amit nem tud megoldani; úgy érzi, hogy a tetszés, azaz a nemtetszés fokozatait sem tudja érzékeltetni ebben a rövid műfajban,

Így a mondanivalóját (a tanulságot) még külön is megfogalmazza, s ezzel semmi újat nem képes mondani, csak a már ismert tényekre tud újból és újból rámutatni, azaz beidegzett reflexeket tud csak aktivizálni.

A nyelvi kifejezéssel szemben a metaforikus előadás hiányolása mellett más aggályaink is akadnak, ami nem egy esetben a megoldások unalomig való ismétlésében rejlenek. Németh István történeteit gyakran filmforgatókönyv-szerűen mondja el. A kameramozgásra való utalásokra emlékeztetnek azok a bekezdések, amikor az elbeszélő/történetmondó vagy párbeszédés részt követően egy lényegtelen motívumot ír le; noha ezek a leírások hangulatukkal, helyszínükkel kapcsolatban vannak a szöveg hangulati világával, állandó ismétlésük zavarólag hat. Ugyanilyen zavaró a tömönatos előadás, amit igazolhatna a hangulat, az atmoszféra és a téma, a nemzedékek közötti, az ember és környezete, a természet és a technika közötti vibráló, irritáló feszültség, ám a túlzott nyelvi fegyelmezettség, a „mellékes elemek” leválasztása, a tömönatok a kötetben töredékessé teszik az előadást.

Mindezen negatívumok eredményeképpen és a forma ellenére azt kell mondanunk, hogy a kötet néhány remekbe szabott írása mellett sok *túlírt* állóképpel találkozunk az olvasó, s ha másért nem is, már csupán azért, mert az anekdotikus szövegek poénje gyakran rosszul időzített, korai.

Végezetül (amire oly ritkán figyelünk) ki kell emelnünk, hogy a kötet felépítése, a szövegek válogatása és rendszerezése minden szempontból helytálló, a szerzői magatartást kiválóan tükrözi, s úgy érezzük, az általunk hiányosságnak vélt jelenségek a választott forma gátjainak tudhatók be.

FEKETE J. József

VIASKODÁS A SZORONGÁSSAL

Brasnyó István: *Földvár*, Forum, Újvidék, 1980

A lírai kifejezésmódnak rendkívül gazdag színkálája rajzolódik ki előttünk, amennyiben Brasnyó István legújabb verseskönyvében lapozgatunk. Korábban mintha egysíkúság kísértette volna ezt a termékeny költőt, s most elszántabb formai játékokkal igyekszik szétrombolni a már-már megkövesedő monotoníát. Nem jól bevált megoldásokban kapaszkodik meg, rímes versei nem hangulatokról vagy gondolatokról dalképznek, hanem inkább a nyelvmágia hatásának igyekeznek általa eddig nem alkalmazott eszközök segítségével érvényt szerezni.

Úgy tűnik, mintha vizsgának, az önellenőrzés alkalmának szánta